

Analyzing the four swords of Fath Ali Shah Qajar period (1212-1250 AH) with the representation of Shia themes: prayers and poems

*Elaheh Panjehbashi*¹

(DOI): [10.22034/skh.2024.18769.1525](https://doi.org/10.22034/skh.2024.18769.1525)

Abstract

Original Article
P 228 -258

The sword is considered as a symbol of strength and courage, and clinging to the sword of Imam Ali Zulfikar is considered a symbol of clinging to his power. In the Qajar period, the name of that Imam was mentioned directly and indirectly with Shia writings, including Prayers, poems, epithets, and two Shahadas of his name. In this research, in a case study, four swords are discussed, in which Shia writings are used specifically and clearly to decorate, and the matter of continuing to reflect Sharia in art is emphasized. The purpose of this article is a case study of Shiite writing on four swords of the Qajar period and the study of its decorations and the relationship with Shiite calligraphy, which shows the continuity of this directly and indirectly .

The main question of this research is how is the decoration method based on Shiite themes in the configuration of the four Qajar swords under discussion? The research method of this research is qualitative and of a descriptive-analytical type and based on the principles and rules used in the study of the decoration of Qajar swords with Shiite content with an emphasis on the poems and prayers. The results of this research show that art and politics during the period of Fath Ali Shah Qajar (1212-1250) have an unbreakable bond with each other and the Qajar kings, especially Fath Ali Shah (1250-1212) tried to introduce themselves as followers of Shiism and in this way, they used the tools of art. The use of Ali's name and Shiite themes such as poems and prayers, clinging to power and the sword of that Imam symbolically refer to power and fighting; Mentioning the name and titles of that Imam can be seen directly and indirectly despite the limitation in the writing space of the sword blade, which shows the importance of this matter.

Keywords: Imam Ali, Qajar, Shia, sword, art, writing.

1. Corresponding Author, Associate Professor Department of Painting, Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, Iran. e.panjehbashi@alzahra.ac.ir

واکاوی چهار شمشیر دوره فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ق). با بازنمایی مضامین شیعی: ادعیه و اشعار

الهه پنجه باشی^۱

شناسه دیجیتال (DOI): [10.22034/skh.2024.18769.1525](https://doi.org/10.22034/skh.2024.18769.1525)

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده

ص: ۲۵۸/۲۲۸

شمشیر به عنوان نمادی از قدرت و شجاعت تلقی می شود و تمسک به شمشیر حضرت علی (ع) ذوالفقار نمادی از تمسک به قدرت آن حضرت تلقی می شده است. در دوره ی قاجار به صورت مستقیم و غیرمستقیم با نوشتار شیعی شامل: ادعیه، اشعار، القاب، شهادتین به نام آن حضرت اشاره شده است. در این پژوهش در مطالعه موردی به چهار شمشیر پرداخته می شود که در آن ها برای تزیین از نوشتار شیعی به طور خاص و مشخص استفاده شده و بر امر تداوم انعکاس شریعت در هنر تاکید شده است.

هدف اساسی نگارنده، در این مقاله، مطالعه ی موردی و بررسی نوشتار شیعی در چهار شمشیر دوره ی قاجار و مطالعه تزیینات آن و ارتباط با شیعی نگاری است، که تداوم این امر را به صورت مستقیم و غیرمستقیم نمایش می دهد، تا به سوال اصلی این پژوهش، که شیوه ی تزیین بر مبنای مضامین شیعی در پیکربندی چهار شمشیر قاجاری مورد بحث، چگونه است؟ پاسخ داده شود. روش تحقیق در این پژوهش کیفی و از نوع توصیفی-تحلیلی است و بر اساس اصول و قواعد به کار رفته در مطالعه تزیینات شمشیرهای قاجار با محتوای شیعی و با تاکید بر اشعار و ادعیه است. براینکه نتایج این پژوهش نشان می دهد: هنر و سیاست در دوره ی فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ق) پیوندی ناگسستنی با یکدیگر، داشته و شاهان قاجار، به ویژه فتحعلی شاه (۱۲۱۲-۱۲۵۰ق) سعی

^۱. دانشیار گروه نقاشی، دانشکده هنر، هیات علمی دانشگاه الزهرا س، تهران، ایران
(e.panjebashi@alzahra.ac.ir)

داشتند، تا خود را پیرو تشیع معرفی نمایند و در این راه از ابزار هنر بهره می‌بردند، استفاده از نام امام علی^(ع) و مضامین شیعی هم‌چون: اشعار و ادعیه، تمسک به قدرت و شمشیر آن حضرت به صورت نمادین به قدرت و جنگاوری اشاره دارد؛ اشاره به نام و عناوین آن حضرت به صورت مستقیم و غیرمستقیم با وجود محدودیت در فضای نوشتاری تیغه شمشیر دیده می‌شود، که نشان از اهمیت این امر دارد.

کلید واژه‌ها: حضرت علی^(ع)، قاجار، شیعه، شمشیر، هنر، نوشتار.

مقدمه

در طول تاریخ، همواره حاکمان از علایم و نمادهای تشریفاتی به نسبت زمان و سلیقه‌ی خود مرتبط با دین استفاده می‌کرده و سعی داشته‌اند، تا وجه برتری حکومت خود را نسبت با حکومت قبلی مشخص کنند. دوره‌ی قاجار به دنباله‌روی از صفویان که خود را شیعه معتقدی می‌دانستند، پرداخت و از نشانه‌های تشیع و تمسک به نام مبارک امام علی^(ع) در هنرهای مختلف استفاده می‌کرد؛ یکی از این هنرها، تزیینات روی شمشیر است. شمشیر، همواره نماد قدرت و شجاعت بوده و شاخص‌ترین آن شمشیر حضرت امام علی^(ع) به عنوان نماد آن حضرت است؛ هرچند فضای شمشیر باریک بوده، ولی به فراخور اشعار و ادعیه‌ای در این زمینه برای تمسک به آن حضرت طلا اندازی شده است. مقاله حاضر به بررسی چهار نمونه شمشیر در دوره‌ی قاجار، با تزییناتی حاوی مضامین شیعی: ادعیه و اشعار مرتبط با حضرت مولی علی^(ع) می‌پردازد. در این دوره شمشیر به عنوان نمادی از نمایش قدرت و جنگاوری برای نمایش مشروعیت دینی و جنگاوری، تمسک به شمشیر حضرت امام علی^(ع)؛ (ذوالفقار) تلقی می‌شود.

نوشتارهای مرتبط با مضامین، اشعار و حدیث‌های شیعی و تمسک مستقیم و غیرمستقیم به حضرت امام علی^(ع) در روی شمشیرها دیده می‌شود. مقاله حاضر به بررسی چهار شمشیر در دوره‌ی فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ق) و مطالعه مضامین نوشتاری شیعی و تحلیل آن می‌پردازد، یکی از این نمونه‌ها با نقاشی این دوره و شباهت با تصویر شمشیر واقعی فتح‌علی شاه مورد بحث قرار می‌گیرد. در مطالعه این شمشیرها تداوم هنر در شریعت دیده می‌شود و نمادهای شیعی مانند لقب حضرت امام علی^(ع)، دعای نادعلی، القاب آن حضرت، شهادتین با علی ولی‌الله، در روی شمشیرها حکاکی شده است، که به عنوان نمادهای شیعی به کار می‌رود و بازنمایی این امر را در شمشیرهایی که

تمسک به حضرت امام علی^(ع) و شمشیر آن حضرت؛ ذوالفقار را به ما نشان می‌دهد. برخی از این شمشیرها در نوشتار شیعی خود مستقیم به آن حضرت، اشاره داشته و برخی دیگر، به صورت غیرمستقیم به این امر تاکید کرده است. چنانچه در این بررسی مشخص می‌شود در تمامی چهار شمشیر مورد بحث، این تداوم نوشتار شیعی در تزیینات نوشتاری شمشیرهای دوره قاجار تکرار می‌شود. این مقاله، مطالعه موردی بررسی نوشتار شیعی در چهار شمشیر دوره قاجار و مطالعه تزیینات آن و ارتباط با شیعی نگاری است، که تداوم این امر را به صورت مستقیم و غیرمستقیم نمایش می‌دهد.

این پژوهش، شیوه تزیین بر مبنای مضامین شیعی در پیکربندی چهار شمشیر قاجاری مورد بحث چگونه است؟ این پژوهش کیفی و از نوع توصیفی - تحلیلی است و بر اساس اصول و قواعد به کار رفته در مطالعه تزیینات شمشیرهای قاجار با محتوای شیعی و با تاکید بر اشعار و ادعیه مرتبط است. از آنجایی که شمشیر، به عنوان نمادی از قدرت، جایگاه مهمی در هنر و سیاست دوره فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ق) داشته و به لحاظ هنری در کنار جنبه‌های کاربردی آن دارای جنبه‌های تمسک دینی و معنوی بوده به‌ویژه حضرت امام علی^(ع) بوده است، ضرورت و اهمیت پژوهش در این موضوع را آشکار می‌نماید. شمشیرهای مورد بحث در این پژوهش از حیث مضامین شیعی و تمسک مستقیم و غیرمستقیم به نام و عناوین و شمشیر آن حضرت نشان از اهمیت این امر در نزد هنرمندان و سفارش دهندگان در دوره قاجار دارد که این موضوع علیرغم اهمیت مورد توجه در پژوهش مستقلی نبوده و نوآوری پژوهش حاضر را نشان می‌دهد.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی بوده و به روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای (اسنادی) و فیش‌برداری انجام شده است. نمونه‌گیری هدف‌مند مربوط به چهار شمشیر دوره قاجار با نوشتار شیعی می‌پردازد که تصاویر از منابع مربوطه با بارگیری از نسخه‌های اینترنتی برداشت شده است. شمشیرهای مورد پژوهش به ضرورت انتخاب شده و در مضامین نوشتار شیعی مشترک بوده است. شیوه تحلیل شمشیرها بر اساس ویژگی‌های ساختاری، نوشتار، تزیین و ویژگی‌های ظاهری و باطنی آن است.

پیشینه‌ی تحقیق

تا کنون تعداد معدودی از پژوهش‌گران هنر دوره‌ی قاجار را به مضامین شیعی ربط داده‌اند، این مضامین در آثار هنری در دوره‌ی قاجار به رشد فزاینده‌ای رسید. در این بخش به منابع مرتبط با تشیع پرداخته می‌شود؛ مقالات مرتبط به توضیح مضامین شیعه و تشیع عبارت است از: آبادیان (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «تحول مفاهیم شیعی در دوره‌ی قاجار» به مضمون مفاهیم شیعی در دوره‌ی قاجار می‌پردازد، ولی به مصداقی خاص و شمشیر اشاره‌ای ندارد. در بخش هنرهای مرتبط با موضوع تشیع و تاثیر آن بر هنر می‌توان به موارد زیر اشاره داشت: عناصری (۱۳۸۳) در مقاله‌ای با عنوان «هنر ایرانی و تاثیر تشیع بر گونه‌های آن» به ویژگی‌های هنر شیعی و تاثیر مضامین شیعی بر هنر پرداخته، ولی به شمشیر اشاره‌ای نداشته است. کوثری (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «هنر شیعی در ایران» به ویژگی‌های هنر شیعی در ایران در هنر دوره‌های مختلف پرداخته است، ولی نگاه او کلیت هنر را در برداشته است. در زمینه‌ی ادبیات تحقیق در زمینه فلزکاری دوره‌ی قاجار می‌توان به این موارد اشاره کرد.

مقالات: در مقاله قاسمی، شاطری احمدی (۱۴۰۰) «تجلی باورهای دینی بر کتیبه نگاری مذهبی شمشیرهای دوره‌ی صفوی و قاجار» به شمشیرهای ایرانی در دوره‌ی صفوی و قاجار و تزیینات پرداخته است، ولی به شمشیرهای مورد بحث در این مقاله و تطبیق آن با نقاشی اشاره‌ای نشده است. این مقاله تنها به شمشیرهای دوره‌ی قاجار و نوشتار شیعی آن اشاره داشته است و همچنین به تطبیق شمشیر فتح‌علی شاه با شمشیر موجود در نقاشی اثر میرزا بابا پرداخته است که در مقاله شاطری به آن اشاره‌ای نشده است. این مقاله بیش‌تر به بخش‌های مختلف شمشیرها پرداخته و به بحث تشیع ربطی نداشته است. در مقاله رستمی، سید احمدی زاویه (۱۳۹۹) با عنوان «بررسی تطبیقی ویژگی‌های هنری و تاریخی شش تیغ سلطنتی محفوظ در خزانه جواهرات ملی ایران» بیش‌تر به بخش‌های مختلف شمشیر و نمونه‌های موجود در خزانه‌ی جواهرات ملی ایران پرداخته شده است، ولی به شمشیرهای با مضامین شیعی توجه نشده و هم‌چون مقاله قبل نوشتار مستقیم یا غیر مستقیم با حضرت امام علی^(ع) مورد بحث نویسندگان نبوده است. در مقاله رستمی و زاویه، بیش‌تر به تزیینات جواهر و... موارد دیگر، پرداخته شده و موضوع بحث فقط شمشیرهای خزانه بوده است. در مقاله قاسمی، شاطری احمدی (۱۳۹۸) «واکاوی باستان شناسانه سلاح‌های سرد با تیغه کوتاه (خنجر، کارد، پیش قبض) در دوره قاجار» به سلاح‌های ایرانی در دوره‌ی قاجار از جنس فولاد پرداخته شده، ولی شمشیرها با نقاشی و اجزای آن مورد تطبیق قرار نگرفته است. در مقاله شمیسا، خواجه احمد عطاری، میرجعفری (۱۳۹۵) «بررسی فرم و عمل کرد ابزارآلات فولادی اصناف دوره

قاجار» به فرم و عمل کرد ابزارآلات، طریقه برش و اصناف دوره‌ی قاجار پرداخته شده و فرم و ساختار مورد بررسی بوده و تنها به روش ساخت اکتفا شده است. در مقاله عزیزی‌پور (۱۳۹۳) «بازتاب عقاید شیعی بر هنر فلزکاری ایران» به تأثیر مذهب بر فلزکاری ایرانی پرداخته شده و به‌صورت کلی مذهب و تأثیرات دین بر هنر فلزکاری مورد بررسی قرار گرفته است. محمدزاده، سلاحی (۱۳۹۲) «بررسی موضوعی آرایه‌ها و نقش مایه‌ها در اشیای فولادی عصر قاجار» به بررسی اشیای فلزی و تزیینات آن‌ها پرداخته شده و توجهی به دین و تأثیرات آن نداشته است. در مقاله شریعت (۱۳۸۶) «حضور نمادین حضرت علی^(ع) در خط نگاره‌های فلزکاری صفوی و قاجار» به تأثیر نمادین نام امام علی^(ع) در فلزکاری دوره‌ی صفوی و قاجار پرداخته شده، ولی این نگاه کلی بوده و مطالعه‌ی موردی نداشته است.

کتاب‌ها: دوگوبینو (۱۳۸۸) «سه نسل در ایران»، در این کتاب به مشاهدات او از هنر و روش‌های ساخت فلزکاری در ایران پرداخته است و تنها روش ساخت مد نظر بوده است و نگاهی به شمشیرها و روند ساخت و تزیینات آن‌ها نشده است. احسانی (۱۳۸۲) «هفت هزارسال فلزکاری در ایران فلزکاری ایرانیان در دوره‌های مختلف را مورد بررسی و پژوهش قرار داده است و تمرکز بر موضوع و هنر خاصی مدنظر نبوده و بیش‌تر به وسایل کاربردی اشاره شده است. در مجموع با مطالعه پژوهش‌های فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت، که مقالات و کتاب‌های مرتبط به این زمینه‌ی پژوهشی، کافی نبوده و علیرغم اهمیت هنری و تاریخی شمشیرهای مذهبی با نوشتار شیعی مورد غفلت واقع شده است؛ از این‌رو، در این مقاله سعی می‌شود با بهره‌گیری از منابع مرتبط و استفاده از نمونه‌های موجود به بررسی و ارتباط این مساله پرداخته شود.

۱. پیشینه بازتاب عقاید مذهبی و شیعه‌نگاری در هنر فلزکاری ایران تا دوره‌ی قاجار

«حدید» در قرآن کریم به‌معنای آهن نیز آمده است: «... و انزلنا الحديد و فرو فرستادیم آهن را...»؛ سوره‌ای در قرآن به‌نام حدید، نام گرفته و آیه ۲۵ آن، به نزول آهن و فلزات اشاره داشته است. (حدید / ۲۵) در مورد فولاد ایرانی تأکید بر خلوص فرم است و این کاملاً غیرمعمول و بسیار درخور توجه است. در گروهی از اشیای فولادی می‌توان مسیر کار صنعت‌گر را در طبیعت‌گرایی تا ساده‌انگاری و تجرید دنبال کرد. (ویلسن، ۱۳۸۱: ۱۵) در زمینه‌ی ریشه‌شناسی وجه تسمیه شمشیر؛ شم شیر است که دم شیر و ناخن شیر است؛ چه شم به‌معنای دم و ناخن هر دو آمده است. شمشیر مرکب است از شم و معنای آن ناخن و شیر؛ زیرا که این سلاح مانا است به ناخن و شم به‌معنای دم آمده که چون سلاح مذکور به دم شیر مشابهتی دارد، به این اسم موسوم گشت و شمشیر در نیام کردن و شمشیر

برهم آمیختن، آختن و کشیدن و از نیام کشیدن از نیام برآوردن، هوا کردن و علم کردن از الفاظ اوست و با تیغ خوردن و خنجر خوردن به کار می‌رود. در فرهنگ فارسی دکتر معین «شمشیر با نام تیغ، ایضاً، ابو صلت حربه آهنین بلند و خمیده یا مستقیم که سرتاسر یک‌سوی آن تا نوک، برنده و بر آن بلچاق تعبیه باشد برای به دست گرفتن که آن را قبضه یا مشتته گویند.» شمشیرهای مستقیم گاه پهن و گاه باریک و نوک تیز است و نزد اقوام مختلف گوناگون بوده است. (دهخدا، ۱۳۴۸: شماره ۱۵۶، ۵۹۱) در مورد ذوالفقار در لغت‌نامه دهخدا چنین ریشه‌شناسی شده است: «ذوالفقار به معنای صاحب فقرات است و فقره یکی از مهره‌های پشت است که ستون فقرات از آن مرکب است و گفته‌اند که چون بر پشت ذوالفقار خراش‌های پست و هموار بود. از این‌رو، آن را ذوالفقار گفته‌اند.» در جنگ بدر این شمشیر از طرف رسول اکرم (ص) به حضرت امام علی (ع) اهدا شده است. این که ذوالفقار دارای دو تیغه یا زبانه بوده است، مشخص نیست و در ترجمه تاریخ طبری در ذکر خبر غزه و احد آمده است: «... شمشیر ذوالفقار پیش از علی بن ابی طالب (ع) به پیامبر اسلام (ص) تعلق داشته و توسط ایشان اهدا شده است. از اعمال خارق‌العاده حضرت امام علی (ع) با این شمشیر؛ از راست و چپ، پیش و پس به دشمن حمله می‌کرد و «لافتی الا علی؛ لاسیف الی ذوالفقار» توسط پیامبر اسلام (ص) در نظاره این حرکات ذکر شد. (دهخدا، ۱۳۵۱: شماره ۱۸۳، ۸۷) مهم‌ترین ویژگی فولاد، استحکام و دوام آن است. فولاد آب‌دیده از آهن سخت‌تر و محکم‌تر است. این امر از سویی باعث ماندگاری و از سوی دیگر، سبب شده است، که هرشی یا ابزاری را که استحکام آن مورد نظر باشد از فولاد بسازند. از این‌روی، عمده آثار فولادی کاربردی‌اند. تزیین فولاد سخت‌تر از دیگر فلزات است. با این حال تکنیک‌های طلاکوبی و نقره‌کوبی، مشبک‌کاری، قلم‌زنی و حکاکی فراوان در تزیین آثار فولادی ایران به کار رفته است. این تزیینات شامل کتیبه‌ها، نقوش اسلیمی و ختایی، نقوش حیوانی هندسی و انسانی است. (شمیسا و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۰۰) فنون و روش‌های تولید آثار فولادی همواره با پابندی به سنت‌های گذشته بوده و بر اساس کار آهن‌گر بر فنونی از قبیل: کشیدن، جاز زدن، پهن کردن، گرد کردن، قطع کردن، سوراخ کردن، استوار بود. آهن‌گران میان آهن ورزیده و فولاد فرق می‌گذاشتند و وقتی که فولاد را آب می‌دادند، آن را فولاد خشک یا فولاد آب‌دار می‌نامیدند. (وولف، ۱۳۸۴: ۴۷) رنه دالمانی سیاح فرانسوی در سفر به ایران در گزارشات و سفرنامه خود می‌نویسد: «... برای به دست آوردن فولاد خوب و آب‌دار سابقاً در ایران عملیاتی انجام می‌دادند. پس از آن که شی مخصوص یک هفته آهن‌گری می‌شد، آن تا هفت روز در آبی با دما و حرارت یکسان می‌گذاشتند، سپس آن را بیرون آورده سرد کرده و صیقل می‌دادند. ماده معدنی صیقل را در آب حل کرده و با

پارچه روی فولاد کشیده قدری صبر کرده و سپس با آب سرد می‌شستند...» (دالمانی، ۱۳۳۵: ۳۷۷) در دوره‌ی قاجار نیز، آثار و اشیای فلزکاری شده، اشیاء و زینت آلات فولادین مورد توجه و پسند بوده است؛ چرا که شاه‌کار هنری هنرمندان این دوره ابزارهای فولادینی است که برجای مانده است. (احسانی، ۱۳۸۲: ۱۹۷)

فلزکاران این دوره، با الهام از دو اصل تشیع و ملی‌گرایی که در آن زمان در کلیه‌ی شئون اجتماعی راه یافته و در حال گسترش و توسعه بود، کار می‌کردند. هنرمندان، این اصول را در کارهای خود با نقش و نوشتار ترسیم می‌کردند. خط و نقوش تزینی به‌کار رفته توسط هنرمندان تحت لوای نام امام علی^(ع) و حسی که هنرمند شیعی را از دیگر مذاهب برتری داده و متمایز کرده بود در آثار دیده می‌شود. دوستی میان هنرمندان و حب امام علی^(ع) در هنر دخالت یافت و برکتیبه‌های فلزی مزین گردید. هنر فلزکاری دوره‌ی قاجار زیبایی ذاتی هنر ایرانی را به همراه داشت و عناصر مذهبی شیعی در آثار متجلی است. (فراست، ۱۳۷۸: ۷۸) کتیبه و نوشتار در آثار هنری، از لحاظ مضمون و محتوا اطلاعات ارزشمندی را به‌خصوص متناسب با کاربری اثر درباره حامیان، سازندگان، تاریخ آثار به مخاطب دوره‌های بعد ارائه می‌دهند. (بلوم و بلر، ۱۳۸۱: ۵۱) ذکر قسمت‌هایی از دعای نادعلی از مضامینی است، که بر روی بسیاری از آثار فلزی دیده می‌شود؛ برای هنرمند شیعه توسل به‌نام مبارک حضرت امام علی^(ع) تنها نشانه‌ی تمایلات هنری به‌کار رفته در هنر نیست، بلکه نشان دهنده این امر است که نوشتن پیام‌های مذهبی فریضه‌ای دینی در هنر بوده است. انتخاب دعا‌های متناسب به‌نام امام علی^(ع)، شکوه بخشیدن و احترام به جایگاه امامان در فرهنگ شیعی در هنر را مورد تأکید قرار می‌دهد و شاید این قوی‌ترین دلایل تعداد بی‌شمار کتیبه‌های فلزی با نام امام علی^(ع) در ظروف و آثار هنری است. (فراست، ۱۳۷۸: ۸۲)

کتیبه‌نگاری در آثار فلزی دارای محدودیت فضایی برای تزین بوده است به همین دلیل هنرمندان ایرانی نتوانسته‌اند، به‌طور شایسته آیات قرآنی را در آثار خود استفاده کنند. این فضای محدود باعث شده تنها به بخشی از نوشتار در آیه اکتفا کنند. (شریعت، ۱۳۸۷: ۵۳) ارتباط مضمون کتیبه‌های قرآنی با کاربری آثار هنری نیز، نشان از بینش عمیق هنرمندان ایرانی و آشنایی آن‌ها با کادر و زیبایی‌شناسی دارد که متناسب با کاربری اثر هنری، آیه‌های قرآنی متناسب با آن استفاده شده است. (ساربخانی، ۱۳۹۲: ۱۶۷) در خصوص اشیای فولادی دوره‌ی قاجار نوشتار عموماً به شیوه‌ی نقش اندازی یا حکاکی شده، به‌طور مستقیم روی سطح فلز انتقال یافته و به دلیل محدودیت امکان حک کردن خطوط و نقوش روی فولاد، این نوشته‌ها معمولاً دارای کلمه‌های محدود بوده که

شامل نام سفارش دهنده؛ صاحب شی و هنرمند سازنده است. آثار دارای تزیینات ساده؛ و نقوش گیاهی محدودی است. برای نقش اندازی خط نوشته‌ها روی اشیای فولادی از تکنیک طلاکوبی استفاده شده است. طلاکوبی روی اشیایی که ارزش معنوی و مذهبی خاصی داشته اند بیش تر دیده شده است. (محمدزاده و سلاحی، ۱۳۹۲: ۷۴) استفاده از کتیبه‌ها در راستای تبرک سلاح با بعضی آیات قرآنی، دعا و دیگر، کتیبه‌های مذهبی بوده است؛ هنرمند فلزکار با نهایت استادی و خلاقیت کتیبه‌ها را در فضای محدود بلچاق، ورزند، کلاک و آهنک شمشیر جای داده است. (قاسمی، شاطری، ۱۴۰۰: ۱۱۹) جنبه کاربردی آثار فلزی و تلفیق آن با خط و نوشتار برای انعکاس دین و حب امام علی^(ع) بعدها ی جدیدی را در هنر و استفاده از آن نشان می‌دهد. با وجود محدودیت؛ سختی و کنده کاری روی آن هنرمندان در این دوره موفق شدند، تا بر فلزی ماندگار و مانا هم‌چون: فولاد، دین و هنر را ترکیب و آثاری ماندگار از خود بر جای بگذارند.

۲. تفکر استفاده از مضامین شیعی در دوره ی قاجار

کلمه ی شیعه، یعنی حزب؛ شیعه یعنی حزب امام علی^(ع) و به پیروان او گفته می‌شود که پس از کشته شدن عثمان خلیفه ی مسلمانان امام علی^(ع) را به رهبری پذیرفتند. شیعه، به عنوان حزب سیاسی مخالف شاخه ی دیگر اسلام، به حساب می‌آید و شیعه در طول تاریخ تکامل یافته است. (هالم، ۱۴۰۰: ۷۵) شیعه، در لغت به معنای پیرو است و در اصطلاح به کسانی گفته می‌شود که جانشینی پیغمبر^(ص) را حق اختصاصی خانواده رسالت می‌دانند و در معارف اسلام پیرو مکتب اهل بیت^(ع) هستند. (خرمی، ۱۳۸۶: ۱۷) تشیع مکتب و مذهبی از دین اسلام است که پیروی از اهل بیت^(ع) را در جمیع ابعاد اسلام و حتی در زندگی فردی و اجتماعی واجب و لازم می‌داند. (حجت، ۱۳۸۰: ۱۸) تشیع از دیدگاه‌های مختلف با جهان بینی و جهان‌شناسی ایرانیان مطابقت یافته و در زندگی و هنر هم که وابسته به ذات پاک است از تشیع و خوان گسترده این مذهب بهره‌ها گرفته و تاثیر ارزنده ی تشیع در آن دیده می‌شود. (عنصری، ۱۳۸۳: ۱۱۱) گفتمان شیعه از پیدایش تا شروع غیبت به دلیل عدم امکان حضور در ساحت رسمی قدرت ضمن استفاده از راهبرد مبارزه به تناسب موقعیت‌ها و شرایط لازم از ماهیت مادی فاصله گرفته و جنبه ی فرهنگی، معنوی، قدرت را مورد توجه قرار داده و از رویکرد معنا به مثابه ی بعد دوم قدرت بهره گرفته است. (اکوانی، ۱۳۹۸: ۱۳۷)

نقطه ی مرکزی مساله شیعیان مجموعه ای از اعتقادات کلیشه ای در برابر اندیشه سنتی سنی است که بسیاری از آن‌ها از اسطوره وحدت امت برخاسته‌اند. در چارچوب اتحاد مکتب تشیع انشعاب

اصلی در اسلام است؛ انشعابی که بسیار زود هنگام رخ داد و به همین دلیل تزلزلی بزرگ در دین پدید آورد. (گراهام ای، فرانک، ۱۳۸۴: ۲۱۷) هنر شیعی در ایران در بسیاری موارد همان هنر اسلامی است که از نظر سبک تمایز روشنی بین هنر اسلامی و هنر شیعی در بسیاری از جنبه‌های هنری وجود ندارد. (کوثری، ۱۳۸۴: ۹) شکل‌گیری حکومت قاجارها در واقع با هدف و انگیزه‌ی ایجاد امنیت در جامعه صورت می‌پذیرد و از این مصداق سیکل هرج و مرج گرایی - اقتدارگرایی به‌شمار می‌آید. جریان قدرت در ساحت عملی بر مداری که تولیدکننده‌ی صفوی، افشار و زند قرار دارد. (افتخاری، ۱۳۸۳: ۶۱) در دوره‌ی قاجار برخی از مفاهیم که شرط لازم فهم و ساز و کار امامیه است، تحول یافت و تحول در مفاهیم نقش موثری در فرآیندهای سیاسی اجتماعی کشور و عمومیت یافتن مناسک و مراسم شیعه در بین توده‌های مردم بود. (آبادیان، ۱۳۸۹: ۱۴۳)

باید اشاره کرد که قاجارها برخلاف صفویه، نه خود را سادات تلقی می‌کردند و نه از تبار امامان اطهار^(۴) (اعتماد السلطنه، ۱۲۹۴: ج ۱، ۵۰) از دیدگاه جامعه‌شناسی دینی، «نمادگرایی به‌منزله‌ی حیات بیش‌تر مذهب است؛ هر نیت و مقصودی، هر هدف و آرمانی و هر رسم معمول در عرف جامعه، که با پدیده‌ی مذهب در ارتباط است، در فضای سمبل‌ها و نمادها زندگی کرده است. نمادهایی که مذهب از طریق آن‌ها در دل ما زنده بوده‌اند و در میان ما باقی مانده‌اند و نمادهایی که از طریق آن‌ها به زندگی گذشته یا فرهنگ بیگانه راه یافته‌ایم؛ گفتنی است که سرنوشت دین و نماد به هم گره خورده است. (Eliade, ۱۹۸۷: ۱۹۸) بنابراین، می‌توان نماد دینی را این‌گونه تعریف کرد: به کلیه شخصیت‌ها، اعمال، اشیا و مکان‌ها، زمان‌های مقدس که همگی در نزد پیروان ادیان مختلف مقدس شمرده می‌شوند و از احترام و جایگاه ویژه‌ای برخوردارند و با آداب و رسوم اجتماعی پیوند خورده است نماد گفته می‌شود. (ناعمی، ۱۳۸۸: ۱۲۹) قاجاریان از هنر برای نمایش مضامین شیعی و نمادگرایی در هنر، بهره می‌بردند، تا خود را از شیعیان ارادت‌مند به تشیع معرفی نمایند و در این میان هنر یکی از ابزارهای اصلی برای نمود این امر است. یکی از هنرهایی که مضامین شیعی در آن، بازنمود پیدا کرده است، شمشیر است که از مضامین شیعی به‌صورت نمادین در تزیین آن بهره‌گیری شده و چهار نمونه‌ی آن در این پژوهش بررسی می‌شود.

۳. واکاوی و معرفی شمشیرهای قاجاری با مضامین نوشتار شیعی

۱.۳. شمشیر فولادی آب‌دیده تزیین شده به صورت طلاکوب با دعای نادعلی

تصویر ۱. شمشیر قاجار، اواسط قرن ۱۹ م، طلاکوبی شده با نام علی(ع)، غلاف: چرم تیره، تزیین شده با نقره و طلاکوب. www.bonhams.com

تصویر ۲. پشت شمشیر قاجار از زاویه ای دیگر. www.bonhams.com

شمشیر دوره‌ی قاجار، متعلق به اواسط قرن نوزدهم میلادی، دارای تیغه‌ی فولادی با انحنای ۳۴ اینچی نازک با انحنای ۲۹ اینچی است، که دارای تقسیم بندی‌های کوتاه در فواصل بین فضای تقسیم شده است و بخش‌های تزیین شده کوچک طلایی دارای منبت کاری داشته که با نقوش گیاهی گل و برگ، نقوش اسلیمی تزیین شده است. این شمشیر فولادی دارای نقوش طلا اندازی شده با گل‌های طلایی محدود است. بلچاق شمشیر شامل تزیینات عاج دریایی، حلقه و سیم، کلاهک گل نقره‌ای با نقش گل‌های متنوع کوچک است که به صورت برجسته کاری و با روکش طلایی تزیین شده است. غلاف شمشیر از جنس چرم قهوه‌ای اصل حیوانی بوده و دارای پایه‌های

نقره‌ای با تزئینات اسلیمی برجسته کاری روی چرم است. تیغه‌ی شمشیر در برخی از نواحی دچار سایش شده است و آب‌کاری آن دارای چندین خراش کوچک تا لبه‌ی شمشیر است که به‌صورت خراش ممتد، نشان می‌دهد. غلاف شمشیر دارای ساییدگی و مقداری فرو رفتگی جزئی و تو رفتگی با آسیب جزئی در چرم است. این شمشیر دارای دو کتیبه‌ای دایره‌ای طلاندازی شده است که دارای اسلیمی با طلاکوب دیده می‌شود. در پایین آن، کتیبه‌ای دایره‌ای طلاندازی شده است که دارای نوشته‌ی «هو العزیز» است، در مرکز دایره نوشته شده است: عمل «عالم مصری» و دور آن، بخشی از دعای «ناد علی» است. در قسمت پایین دو قاب چلیپا با شعر کنایه از شمیر است که ارتباط هنر و ادبیات را با یکدیگر نشان می‌دهد.

ز هوش فلاطون دمش تیزتر ***** ز ابروی یار خون‌ریزتر

شمشیری مشابه این شمشیر و عمل «عامل مصری» که منسوب به «محمد شاه قاجار» (۱۲۵۰-۱۲۶۴ق) به تاریخ ۱۸۱۷م، در موزه نظامی تهران موجود است. دعای نادعلی روی غلاف و بدنه بسیاری از شمشیرهای دوره صفوی نیز به کار رفته است. www.bonhams.com در توصیف این شمشیر و مطالعه‌ی نوشتار روی آن می‌توان ذکر کرد که دارای انحنا و قوسی است که با طلا روی فلز آب‌کاری شده است، که با تزئینات گیاهی ظریف طلا روی فلز تزئین شده است. در روی این شمشیر دو کتیبه اشعار فارسی در توصیف شمشیر و دعای پیروزی حضرت امام علی^(ع) با طلا حکاکی شده است که هر دو اگرچه به یکی به زبان دعا و یکی به زبان شعر فارسی است به مضمون واحدی اشاره دارد که اشاره به شمشیر و ماهیت آن است. شعر فارسی در مدح خود شمشیر و کتیبه دایره مانند عربی اشاره غیرمستقیم به شمشیر ذوالفقار و پیروز بودن بر دشمنان و ظفرمندی دارد.

مطالعه ویژگی‌های شمشیر مورد بحث در جدول شماره (۱) جمع بندی می‌شود

تصویر ۳. طلای آب کاری شده روی تیغه شمشیر فولادی آبدیده شده، کتیبه دایره دارای نام فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ق)، شعر به صورت چلیپا نوشته شده است.

جدول ۱. مطالعه ویژگی های تزیینی نوشتاری روی شمشیر دوره قاجار، منبع: نگارنده.

نوشته	شکل	متن	غالب معنایی	جنس	تصویر
دارد سه بخش	دایره با تزیینات گیاهی در بالا	بالا: هو العزیز مرکز: عمل: عالم مصری دور دایره: یا قاهر العدو یا والی الولی یا مظفر العجایب یا مرتضی علی	نام خداوند دعای اقتدا به حضرت علی (ع) نام هنرمند	آبکاری طلا روی فولاد آبدیده	
دارد دو کتیبه چلیپا مورب در قاب طلایی	مستطیل	زهوش فلاطون دمش تیزتر ز ابروی یار خونریزتر	کنایه از ابروی یار قوس مانند ابروی زنان ارتباط با ادبیات	آبکاری طلا روی فولاد آبدیده	
ندارد	اسلیمی گیاهی	---	---	آبکاری طلا روی فولاد آبدیده	

۲. شمشیر فولادی آبدیده از جنس طلای
ظریف با نام فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰) ق.
تصویر ۳. شمشیر فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-
۱۲۵۰) ق.، با بلچاق جواهرنشان، غلاف چرم تیره سیاه با
تزیینات نقره.

پادشاهان ایرانی در دوره های مختلف از افرادی که
موجب خدماتی بودند در حکومت آنان بودند، با هدایایی
تجلیل می کردند. این قدردانی به صورت های گوناگونی
تجلی می یافت، گاه سلاح یا جنگ افزار: شمشیر و خنجر،
خلعت و...، هدیه به آنان اهدا می شد. در تاریخ سیاسی

ایران نیز این امر رعایت شده و برای برقراری روابط دوستانه با کشورهای دیگر، تمثال و تصاویر پادشاهان بین کشورها رد و بدل و به خدمت‌گزاران داخلی و امرا و سران خارجی هدایایی داده می‌شد. (مفخم، ۱۳۴۷: ۱۰۲) شمشیر شماره ۳ نیز از نوع هدایا بوده است؛ تیغه‌ی این شمشیر به‌صورت تک لبه‌ای از فولاد آب‌دیده بوده و به‌اصطلاح مانند نردبان پلکانی، تزیین شده است. این شمشیر دارای تزییناتی از منبت طلا تنها در یک طرف لبه‌ی شمشیر است. این شمشیر نفیس دارای چهار کتیبه نوشتاری روی لبه‌ی آن است. بلچاق شمشیر از جنس نقره بوده و حکاکی و منبت کاری شده است. روی سطح دسته آن با سنگ‌های جواهر آمیتیست، گارنت، آکوامارین و پریدوت تزیین شده و نقش یک گل را تشکیل می‌دهند. غلاف چرمی شمشیر با پایه‌های نقره‌ای و نگین کاری شده روی چرم تیره تزیین شده است و دارای دو حلقه تعلیق (وربند) در یک طرف آن بوده و بلندی قد شمشیر ۹۳/۵ سانتی متر است. این شمشیر در سفرهای «کامیل دوروهان» به خاورمیانه و ایران در دوره‌ی قاجار از سوی فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق)، به او هدیه داده شده است و در مجموعه‌ای خصوصی در کشور چک نگهداری می‌شود. کتیبه‌های شمشیر، دارای این مضامین است: «صاحب شمشیر سلطان فتح‌علی شاه قاجار ۱۲۱۷»، «خادم ملک الولاية (که این‌جا مراد امام حضرت علی^(ع) است)؛ اسماعیل بن حیدر ۸۸»، «بنده شاه ولایت و صفی»؛ صفی نیز در این‌جا به ادامه حکومت قاجاریان در ادامه دوره صفوی اشاره دارد. «لافتی الاعلی لاسیف الا ذوالفقار». کیفیت بالای تیغه‌ی شمشیر نشان می‌دهد که این شمشیر یا برای اسلحه خانه‌ی فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) و یا برای تقدیم کردن آن به مقام عالی رتبه به‌عنوان هدیه دیپلماتیک ساخته شده است. اگرچه حضور «کامیل دوروهان» در دربار فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) مشخص نیست، اما سفرهای متعدد او در اواخر سلطنت فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) به ایران ثبت شده است. از این‌رو، به نظر می‌رسد به‌عنوان هدیه‌ی سلطنتی به او اهدا شده باشد.

تیغه‌ی فولادی آب‌دیده‌ی شمشیر نشان دهنده الگوی ساخت بالای کیفیت آن است. حمل چنین شمشیری برای یک جنگ‌جوی مسلمان که در صورت شهادت در نبرد، وسیله‌ای نمادین برای ورود او به بهشت بوده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. این شمشیر متعلق به فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) در حراج ساتبیز در بخش هنرهای جهان اسلام در ۱۴ آوریل ۲۰۱۰ با شماره ۲۳۶ فروخته شده است. www.bonhams.com

در توصیف این شمشیر و مطالعه‌ی تزیینات روی آن می‌توان ذکر کرد که از تنوع بالاتری نسبت به شمشیرهای دیگر مورد بحث، در این مقاله برخوردار است و نوشتار آن از مضامین متنوعی

برخودار است و در چهار نوشته متفاوت حکاکی شده است. نام شاه قاجار و لقب او به طور رسمی ذکر شده است سلطان فتح علی شاه قاجار که شفی او حیدر است و اشاره به حضرت امام علی^(ع) دارد. بنده شاه صفی اسماعیل بن حیدر که به ارتباط قاجاریان و صفویان اشاره دارد، شعر آخر، که اشاره به شمشیر آن حضرت و تمسک به ذوالفقار دارد. دو طغری با تزیینان گیاهی و اشعار به صورت چلیپا طرح اندازی شده است، که مضمون همه آن‌ها به شیعی بودن و تمسک به امام علی^(ع) حتی در شمشیری تزیینی است.

ویژگی‌های تزیینی شمشیر در جدول (۲) و ویژگی‌های نوشتاری با مضمون شیعی طلاکوب در جدول (۳) بررسی و جمع بندی می‌شود.

تصویر ۴. تصویر پشت و روی شمشیر جواهر نشان فتح علی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ ق.)، فولاد

آبدیده، ۹/۵ سانتی متر. www.bonhams.com

جدول ۲. مشخصات و ویژگی‌های شمشیر فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ ق.، منبع: نگارنده).

جنس	شکل	ویژگی	کتیبه	بلندی	غلاف	تصویر
فولاد آب دیده با تزیینات طلا کوب جواهر نشان	دارای بلچاق به شکل گل تزیین شده با سنگ‌های رنگین و جواهرات	کیفیت بالا نشان از سفارش دربار و ساخته در اسلحه‌خانه یا برای استفاده شاه یا اهدای دیپلماتیک	طلا کاری شده ۴ کتیبه	۹.۵ سانتی متر	چرمی تیره دارای تزیینات نقره با نقوش اسلیمی و انتهای آن	

جدول ۳. مطالعه تزیینی نوشتاری روی شمشیر فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰ ق.، منبع: نگارنده).

نوشته	غالب معنایی	تزیین	سال	تصویر
الشف حیدر سلطان فتحعلی شاه قاجار	نام شاه قاجار به عنوان صاحب شمشیر	طلاکوب با خط نستعلیق در طغری	۱۲۱۷	
بنده شاه ولایت اسماعیل بن حیدر	بنده شیخ صفی و حضرت علی (ع)	طلاکوب با خط نستعلیق در طغری	-	
علی شاه ولایت بنده شاه ولایت و صفی	بنده حضرت علی بنده شاه صفی (شاه صفوی و تشیع)	دو کتیبه دو طرف حلقه اتصال به بلچاق شمشیر	-	
لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار	اشعار در ارتباط با حضرت علی (ع) و شمشیر ذوالفقار تمسک به شمشیر حضرت علی (ع)	تزیین طلاکوب چلیپا قاب بندی شده به صورت مورب	-	

یکی از مهم‌ترین امکانات نمایش قدرت در نقاشی دوره‌ی قاجار را می‌توان در نمایش، ابزار و سلاح نبرد جست‌وجو کرد. (زنگی، ۱۳۹۲: ۵۳) هنرمندان نقاش دربار فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) در نقاشی پیکرنگاری درباری سعی داشتند، الگوهای تصویری در نمایش لوازم، ابزار موجود در نقاشی‌ها را بر طبق سنت نقاشی ایرانی و به شکل واقع‌نمایی به تصویر بکشند. (علی محمدی اردکانی،

۱۳۹۱: ۲۵۷) فتح‌علی شاه، از رسانه‌ی تصویری که فاقد محدودیت‌های زبان نوشتار است جهت انتقال مفاهیم سیاسی خود استفاده کرد. بر این اساس غالب آثار هنری برجای مانده از دوره‌ی وی؛ افزون بر اعتبار تاریخی دارای کنشی کاربردی به دلیل ماهیت تبلیغاتی بودند؛ آثاری که بر پایه ویژگی رسانه‌ای شان نوعی تصویرسازی تبلیغاتی محسوب می‌شوند و به‌منظور نمایش قدرت، تجسم بصری شوکت شاه، مشروعیت بخشی نظام، جبران و جاهت از دست رفته به دنبال شکست‌های نظامی پی در پی و برجسته سازی چهره‌ی قدرت تولید شدند. (اثنی عشری، آشوری، ۱۳۹۶: ۵۷) قاجاریان با نمایش این مضامین سعی داشتند، تا به جهانیان اعلام کنند، که آن‌ها سلطنت ایران را پس از چهل سال جنگ خونین به دست آورده‌اند. (فلور، ۱۳۸۱: ۳۰) شکست فتح‌علی شاه در جنگ با روسیه باعث شد، تا فتح‌علی شاه، در پی احیای قدرت از دست رفته خویش، پس از شکست؛ تمایل شدیدی به نمایش پیکره مقتدرانه خویش در البسه و سلاح فاخر و شکوهمند داشته باشد. (سودآور، ۱۳۸۰: ۳۸۸) با توجه به این دیدگاه جولین رابی معتقد است: «شاه از تمام امکانات تصویر پردازی کلامی و تجسمی به‌منظور نمایش احیای قدرت و شوکت شاهانه، بهره گرفته است و در این میان پرده‌های نقاشی و هنرهای وابسته نقشی اساسی ایفا می‌کردند.» (خلیلی، ۱۳۸۳: ۴۳) در مورد نقاشی تصویر (۵)، اثر معروف میرزا بابا نقاش باشی (?-۱۲۴۵ ق)، «مهم‌ترین ویژگی آثار این هنرمند استفاده از عناصر ایرانی در تلفیق درست و به‌جا با عناصر غربی در فرهنگ تصویری ایران است. او هنرمندی پرکار است که به تعیین قوانین زیبایی شناسی دوره‌ی قاجار به‌عنوان اولین نقاش باشی دوره‌ی قاجار پرداخت.» (پنجه‌باشی، ۱۳۹۸: ۸۳)

این اثر در سال ۱۲۱۳ ق/ ۱۷۹۸ م، اجرا شده است و فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) را بر روی قالیچه‌ای مروارید نشان دو زانو و با آداب تمام نشسته با گرز جواهرنشان در دست، کمربندی مرصع به کمر و جواهرات «کوه نور» و «تاج ماه» نصب شده بازوبندهای سلطنتی و به بازوها نشان داده است. جقه طلا الماس و لعل بر تاج او کار شده و در انتهای آن یاقوت بسیار درشتی آویزان و با رشته‌های مرواریدی درشت به کلاه شاه بسته شده است. چهره‌ی شاه با ریش بلند، آراسته با ابروهای کمانی نمایش داده شده است. این مجموعه با نوشته‌ای که درون ترنجی گوشه سمت چپ تصویر «نام سلطان فتح‌علی شاه قاجار» (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) که در بالای آن بیتتی در وصف او سروده شده است، کامل می‌شود. موضوع این نقاشی به احتمال زیاد در سال‌های آغازین سلطنت فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) و به تخت نشستن او در نوروز ۱۲۱۲ ق/ ۱۷۹۸ م، اجرا شده است. ساعت مرصعی که در جلوی شاه قرار داشته نمادی از ساعت سعد جلوس شاه بر تخت سلطنت ایران است.

در این نقاشی که قاب بسته‌ای دارد، پیکر شاه بیش‌تر فضای آن را اشغال کرده است و تک تک جواهرات در نمادهایی معرف شاه ایران در درون تصویر قرار گرفته‌اند و هریک جای مشخصی دارد. (دل زنده، ۱۳۹۵: ۳۱)

یکی از ابزارهای به‌کار رفته در نقاشی‌های پیکرنگاری درباری در دوره‌ی فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) استفاده از شمشیر، در نقاشی است، که در کنار مفهوم نمادین و تمثیلی آن، برای نمایش قدرت به‌کار می‌رفته است. با توجه به شمشیر تصویر ۴؛ مشخص می‌شود که با توسل و تمسک به نام حضرت امام علی^(ع) در راستای تفکر شیعی و مشروعیت بخشی سلطنت توسط قاجار، در ادامه‌ی راه صفوی است. از این‌رو، همین، عبارت بنده شاه صفی نوشته شده است. شمشیر به‌عنوان ابزار جنگی در نقاشی‌ها برای به رخ کشیدن شکوه و قدرت قاجار است، که در دوره‌ی قبل با صفویان و قزلباش‌ها، در دفاع از شورش‌ها هم‌کاری می‌کردند. تفکر شیعی و سیاسی استفاده از شمشیر و توسل به شمشیر حضرت امام علی^(ع)، نمایش شاه قاجار همانند شمایل‌های دوره قاجار و نوشتار بنده شاه ولایت و شاه صفی نشان دهنده‌ی ارتباط این دو دوره، در تفکر است. مطالعه تطبیقی شمشیر شماره ۲ با نقاشی رنگ و روغن میرزا بابا نشان می‌دهد، که شمشیر مورد بحث، از شباهت بالایی در تزیینات با نمونه‌ی به‌کار رفته در نقاشی برخوردار است.

تصویر ه. فتح‌علی شاه (۱۲۱۲-۱۲۵۰ ق). نشسته روی قالیچه مرصع با ساعت، اثر میرزا بابا، ۱۷۹۹ م/ ۱۲۱۳ ه. ق/ ۱۱۱۷ ش، تکنیک: رنگ و روغن، تهران، ابعاد: ۱۸۸ × ۱۰۷ سانتی متر، محل نگهداری: مجموعه کتابخانه بریتانیا. (کشمیرشکن، ۱۳۹۳: ۳۲).

جدول ۴. مطالعه تطبیقی شمشیر جواهرنشان فتحعلی شاه (۱۲۱۲-۱۲۵۰) ق. و نمونه استفاده شده در نقاشی پیکرنگاری درباری اثر میرزا بابا. منبع: نگارنده.

			شباهت : شباهت در بلچاق جواهرنشان با نقش گل شباهت در غلاف تیره و تزیینات روی غلاف در قسمت بالا و پایین وروند: مشابه
		دارای فرم و تزیینات مشابه	بلچاق
		دارای فرم و تزیینات مشابه	وربند
نقاشی فتحعلی شاه اثر میرزا بابا ۱۲۱۳ ه. ق رنگ و روغن	شمشیر جواهرنشان بلچاق با نقش گل مشابه شمشیر	شمشیر جواهر نشان فتحعلی شاه بلچاق با نقش گل وروند: مشابه جواهر نشان	تفاوت: در قسمت انتهایی غلاف که در اصل جواهر نشان نیست

۳. شمشیر فولادی آبدیده تزیین شده با نام علی (ع)، دوره قاجار، اواخر قرن هجدهم م، بلندی تیغه ۸۲/۵ سانتی متر. تصویر ۶. تصویر شمشیر و غلاف جواهر بانام علی (ع)، دوره قاجار، فولاد آب دیده. www.bonhams.com
این شمشیر با تیغه منحنی یک لبه از فولاد آبدیده متعلق به دوره فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲-۱۲۵۰) ق. است.

این شمشیر با تیغه‌ی منحنی یک لبه از فولاد آب‌دیده متعلق به دوره‌ی فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) است. در یک طرف شمشیر در قابی نام «علی» با خط نستعلیق حکاکی شده است. بلچاق شمشیر از جنس فولاد بوده و بر روی هرطرف با نقوشی خطی حکاکی شده به هم مرتبط شده‌اند. خطوط باریک؛ ظریف به یک قاب مرکزی با بیضی‌های نقره‌ای و هلالی متصل می‌شود. شمشیر دارای نوکی تیز، مخروطی شکل با نقطه‌هایی مانند دکمه از جنس نقره، بند دست‌گیره و کلاهک دو طرفه است. غلاف شمشیر دارای روکش چرمی تیره بوده که با سه بخش با تزیینات نقره حکاکی شده روی بالا و پایین غلاف واقع شده است. غلاف از جنس چرم طبیعی مشکی با درز سیم در امتداد داخل است. (یکی از تزیینات نقره‌ای موجود نیست و مفقود شده است). (www.bonhams.com).

در توصیف این شمشیر و مطالعه‌ی نوشتار روی آن، می‌توان ذکر کرد، که این شمشیر دارای تزیینات ظریفی است، که متأسفانه در عکس حراج به درستی قابل بازیابی نبوده، ولی نام آن حضرت امام علی^(ع) ذکر شده است. مطالعه‌ی ویژگی نوشتاری شیعی روی این شمشیر در جدول (۵) جمع بندی می‌شود.

جدول ۵. مطالعه تزیینی نوشتاری روی شمشیر قاجار، منبع: نگارنده.

نوشته	غالب معنایی	تزیین	سال	تصویر
علی	توسل به نام حضرت علی(ع) داخل بیضی‌ها	طلاکوب روی فولاد	-	

۴. شمشیر فولادی آبدیده تزیین شده با نام علی (ع)، دوره قاجار، ۱۱۱۸ ه.ق، بلندی تیغه ۱۹/۵ سانتی متر.

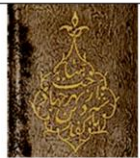
تصویر ۷. شمشیر فولاد آبدیده قاجار با کتیبه اشعار به خط نستعلیق با نام علی (ع)، ۱۱۱۸ ه.ق، مطابق با ۱۷۸۶ م. / بلندی تیغه ۱۹/۵ سانتی متر. www.bonhams.com شمشیر با تیغه منحنی فولاد آبدیده، در یک طرف منبت کاری شده با طلا با دو قاب تزیینی که به ترتیب با تاریخ و نام تیغه‌نوشتار «علی پسر اسد» و یک بیت شعر درقاب مستطیلی در زیر به ترتیب نوشته شده است: «لا فتی الا علی»، «لا سیف الا ذوالفقار» درکتیبه‌هایی با خط

نستعلیق، بلچاقی با پایه‌های حکاکی شده گیاهی واسلیمی گلدار به رنگ طلایی، خطی حکاکی شده با سوراخ‌های کوچک، بند دستگیره و کلاهک شمشیر فرسوده، با جنس استخوان عاج با غلاف چوبی اصلی خود دیده می‌شود. غلاف شمشیر از جنس چرم مشکی بوده که کمی آسیب دیده است و دارای پایه‌های تعلیق (وربند) نقره‌ای با نقوش اسلیمی ظریف است.

تصویر ۸. تصویر روی شمشیر جواهر با کتیبه نوشتاری نام حضرت علی (ع)، دوره قاجار، فولاد آبدیده، بلندی تیغه ۱۹/۵ سانتی متر. www.bonhams.com مطالعه ویژگی نوشتاری های شیعی روی این شمشیر در جدول (۶) جمع بندی می شود.

جدول ۶. مطالعه تزیینی نوشتاری روی شمشیر قاجار، منبع: نگارنده.

نوشته	غالب معنایی	تزیین	تصویر
یا علی مدد	توسل به نام حضرت علی(ع)	طلاکوب روی فولاد در قاب مستطیل	
لا فتی الا علی لا سیف الا ذو الفقار	توسل به نام حضرت علی(ع) و شمشیر ذوالفقار	طلاکوب روی فولاد در قاب مستطیل	
نام هنرمند	ناخوانا	طلاکوب روی فولاد در ترنج	
شعر	شعر فارسی در غالب معنایی ملی گرایی و توسل	طلاکوب روی فولاد در ترنج	
تزیینات اسلیمی	نقوش گیاهی	طلاکوب	

تصویر ۹. شمشیر عباس میرزا ۱۲۰۳-۱۲۱۲ ق.، ولیعهد ایران هدیه به جورج چهارم، توسط سرگور اوزلی (۱۷۷۰-۱۸۸۴ م.)، تاریخ ۱۸۱۳ م، منبت کاری و حکاکی شده با طلا، حکاکی: اسماعیل اسدالله اصفهانی، خط نستعلیق، کمر بند چرم مشکی.

www.rct.uk

سرگور اوزلی^۲ در بازدید از اردوگاه عباس میرزا ۱۲۰۳-۱۲۱۲ق.، شمشیری برای هدیه به جرج چهارم در ۲۴ مارس ۱۸۱۳ م اهدا کرد. شمشیر دارای تیغه‌ای منحنی بایک لبه از فولاد آبدیده است که در قسمت بیرونی آن با کتیبه‌های طلایی مثبت کاری و تزیین شده است. بلچاق آن دارای حفاظ متقاطع فولادی و به شکل گلدانی بوده که با طرح گل و شاخ و برگ؛ با روکش طلا تزیین شده است. غلاف آن چرم مشکی بوده که روی آن قالب‌گیری و طرح آن تقلیدی از پوست فلس ماهی است. براق آلات چرم شمشیر از فولاد و طلا بوده و با تاثیر پذیری از بلچاق شمشیر تزیین شده است. تیغه شمشیر با قاب و کتیبه‌های طلایی تزیین شده است و نشان می‌دهد شمشیر مورد بحث دوباره وقف شده است، شاید آخرین مرتبه برای هدیه به شاهزاده نایب السلطنه عباس میرزا ۱۲۰۳-۱۲۱۲ق.، بوده است. نوشته کتیبه‌ها دارای آیات قرآن؛ ارادت به حضرت علی (ع) است. نوشته: «تقدیم به نجفقلی میرزا» با خط نستعلیق عالی در داخل قابی حکاکی و مثبت کاری شده با طلا است. دربخش بیرونی شمشیر؛ به خط نسخ و با نقطه‌های طلا مثبت کاری شده است. حکاکی حاوی نوشته ای منتسب به «اسماعیل بن اسدالله اصفهانی» و کتیبه‌های آن شامل آیه قرآن از سوره «فتح» است. دعای طلسم ماندی با اعداد درچهار مربع روی شمشیر کنده کاری شده است. www.rct.uk در توصیف این شمشیر و مطالعه نوشتار روی آن می‌توان ذکر نمود که دارای دو نکته است اسم شمشیر و اسم هنرمند هر دو ذکر شده است در موارد قبلی تنها اسم صاحب شمشیر ذکر شده بود؛ این شمشیر دارای نوشتار طولانی تر از سایر شمشیرهای مورد بحث پژوهش بوده و دارای آیه‌هایی از قرآن در سوره‌های فتح، صف، آل عمران به چشم می‌خورد. سوره فتح به پیروزی، سوره صف اشاره به لقب حضرت علی (ع) به صورت غیر مستقیم تمسک به آن حضرت را نشان می‌دهد. سوره آل عمران غلبه بر دشمنان و فتح را بیان می‌کند. شهادتین با نام حضرت علی (ع) و تاکید بر خلافت بر حق علی (ع) است. حروف ابجد به کاررفته نیز ممکن است ارتباطی مستقیم یا غیر مستقیم به نام آن حضرت داشته باشد. تمام نوشتار در این شمشیر به غیر از آیه سوره آل عمران در کادر طراحی شده است و از متن طولانی تری نسبت به دیگر شمشیرها برخوردار است. نوشتار شهادتین، علی ولی الله، اشعار مربوط به ذوالفقار و فتح و غلبه بر دشمنان تاکید غیرمستقیم بر غلبه شیعیان دارد. مطالعه ویژگی نوشتاری های شیعی روی این شمشیر در جدول (۷) جمع بندی می‌شود.

جدول ۷. مطالعه تزیینی نوشتاری روی شمشیر عباس میرزا ۱۲۰۳-۱۲۱۲ ق. قاجار، منبع: نگارنده.

نوشته	غالب معنایی	تزیین	تصویر
بنده درگاه نجفقلی میرزا	صاحب شمشیر	طلاکوب روی فولاد در قاب	
نام هنرمند	عمل اسماعیل بن اسد الله اصفهانی	طلاکوب روی فولاد در قاب	
آیه ۱-۲ سوره فتح سوره ۴۸	انا فتحنا... آیه فتح	طلاکوب روی فولاد	
			
آیه ۱۳ سوره صف سوره ۶۱	نصر من الله ... آیه فتح به همراه یا محمد یا علی یا خیر البشر « خیر البشر لقب حضرت علی (ع) »	طلاکوب روی فولاد	
لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار	توسل به نام حضرت علی (ع) و شمشیر ذوالفقار	طلاکوب روی فولاد در قاب مستطیل	
آیه ۱۱۲ سوره آل عمران سوره ۳	ضربت علیهم الذله و... فتح در مقابل دشمنان	بدون قاب حکاکی طلاکوب	
لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله	شهادتین	حکاکی بدون طلاکوب	
حروف ابجد	-	حکاکی طلاکوب در جدول	

قاجاریان جنگجو بودند و همیشه در حال نبرد و شمشیر به دست بودند؛ آن‌ها پس از رسیدن به سلطنت نیز همواره دارای شمشیر بوده و در تصاویر نقاشی از شاهان قاجار نیز جزیی از الحاقات به تصویر شاه و نمادی از قدرت دیده می‌شود (شمشیر ۳). قاجاریان تفکر و نوشتار شیعی را در ادامه و در شیعه نگاری و توجه به نام حضرت علی (ع) کوشش فراوان داشتند. آنان خود را جانشین مشروع صفویان معرفی می‌کردند زیرا آنان خود را جانشینان اولاد علی (ع) در ایران می‌دانستند. اقتدا به شمشیر آن حضرت و نوشتار شیعی؛ هم بر اقتدای مذهبی تاکید داشت و هم بر تفکر سیاسی مشروعیت سلطنت، لذا در شمشیرهای این دوره نیز مانند صفویان علیرغم محدودیت و سختی نوشتار آن روی فلز فولاد آبدیده طرح و نقش اسلیمی محدودی را در ترکیب با ادعیه و اشعار آن حضرت بر شیعه نگاری و مضامین شیعی مرتبط با نام علی (ع) امام اول شیعیان و قدرت و دلآوری و خلافت آن حضرت تاکید شده است. این موارد در جدول شماره (۸) جمع بندی شده است.

جدول ۸. مطالعه شیوه تزئین بر مبنای مضامین شیعی در پیکربندی شمشیرهای دوره قاجار، منبع: نگارنده.

شیوه نمایش شیعی نگاری	شمشیر اول	شمشیر دوم	شمشیر سوم	شمشیر چهارم
تزئینات	آبکاری طلا روی فولاد	آبکاری طلا روی فولاد تزئینات سنگ و جواهر به صورت چلیپا	آبکاری طلای روی فلز	آبکاری طلا روی فولاد
ارتباط با ادبیات	دارای اشعار مرتبط	دارای اشعار مرتبط	-	-
نوشتار شیعی	دعای نادعلی	اشعار مرتبط با علی (ع)	نام علی (ع)	اشعار و ادعیه مرتبط؛ آیات قرآنی
پیکر بندی	دارای تیغ فلزی فولادی آبدیده ساده	دارای تیغ فلزی فولادی آبدیده ساده	دارای تیغ فلزی فولادی آبدیده ساده	دارای تیغ فلزی فولادی آبدیده ساده
غلاف	چرم تیره دارای تزئینات	چرم تیره دارای تزئینات نقره	ساده تیره	چرم ساده تیره با تزئینات نقره دارای نقوش اسلیمی
بلچاق	ساده نقره	نقره مرصع کاری شده	فولاد ساده	فولاد ساده در انتهای دارای نقوش اسلیمی
وربند	دارد نقره دارای تزئینات	دارد نقره دارای تزئینات	دارد نقره دارای تزئینات	دارد نقره دارای تزئینات
اشاره به تشیع و نام حضرت علی (ع)	اشاره به دعای نادعلی و پیروزی	بنده شاه ولی شفاعت حضرت علی(ع) ذکر نام ذوالفقار	نام حضرت علی (ع)	یا علی مدد ذوالفقار لقب حضرت علی(ع) شهادتین علی ولی الله

نتیجه

شمشیرها در دوره‌ی قاجار از لحاظ میزان انحنا، فولاد آبدیده شده و شکل فرم و تیغه فولادی دارای تنوع بوده‌اند. بلچاق (دسته) این شمشیرها غالباً فلزی بوده و در مورد شمشیر فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) مرصع به جواهرات و تزیینات گران‌بها و دارای نام شاه بوده است. جنس شمشیرها از فولاد آبدیده سخت بوده است، که دارای تزیینات اندکی با نقش مایه‌های گیاهی به صورت طلاکوب و خطی روی انحنای بالای شمشیر متصل به بلچاق آن صورت پذیرفته است. شمشیرهای دوره قاجار دارای کتیبه‌هایی با اشعاری با مضامین شیعی: ادعیه و اشعار مرتبط با نام امام علی^(ع) بوده و تأکیدی بر مضامین مذهب شیعی اشعار و ادعیه مرتبط داشته است. خط به کار رفته در تزیینات نوشتاری شمشیرها اغلب خط نستعلیق بوده و در قاب بندی‌های مستطیل شکل به صورت فشرده و محدود تنظیم گشته و اشعار و ادعیه به صورت چلیپا نوشته شده است. عبارات به کار رفته، علاوه بر جنبه‌ی تزیینی آن، نوعی تمسک به نام حضرت امام علی^(ع) و شمشیر ایشان ذوالفقار است، که برای تمسک به آن برای پیروزی و سعادت صاحب سلاح تهیه شده است؛ همچنین ذوالفقار نمادی از قدرت و شجاعت بوده است، که صاحبان شمشیر در دوره‌ی قاجار به عبارت «الاسیف الا ذوالفقار» برای پیروزی در نبردها و به صورت تشریفاتی تمسک می‌کردند.

این تمسک‌ها گاه، به صورت مستقیم و گاه با اشاره به القاب و ادعیه مربوط به حضرت امام علی^(ع) استفاده شده است. این شمشیرها در دوره‌ی قاجار مانند نمونه متعلق به فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) در کنار جنبه‌ی کاربردی، سلاخی تشریفاتی بوده و دارای تزییناتی جواهرنشان در بلچاق و قبضه شمشیر بوده است؛ شمشیرها بیش‌تر در مراسم رسمی و درباری جزو سلاح‌های شاهانه، به عنوان نمادی از قدرت بوده که در هنر نقاشی دوره فتح‌علی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) نیز بازتاب داشته است که ارتباط آن با یک تصویر از نقاشی فتح‌علی شاه در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت و شباهت آن با نمونه شمشیر فتح‌علی شاه، مورد تطبیق قرار گرفت. این پژوهش، با تمرکز بر چهار نمونه موردی از شمشیرهای فولادی درباری دوره‌ی فتح‌علی شاه قاجار (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰ ق) در موزه‌های مختلف جهان صورت گرفت؛ با توجه به مضامین شیعی، ادعیه و اشعار و نام مبارک امام علی^(ع) که به عنوان تزیین در همه موارد به کار رفته مشخص می‌شود که تمسک به فرهنگ تشیع در دوره‌ی قاجار در تزیینات شمشیرهای فولادی به صورت طلاکوب در قاب‌های محدود فضا امری متداول بوده و با ادامه سیاست‌های مذهبی حمایت از مضامین شیعی در دوره‌های قبل به کار رفته است. شمشیرهای فولادی دوره قاجار دارای ویژگی‌های سختی و استحکام، فرم‌های منحصر به

فرد، ماهیت کاربردی، تزینات معناگرا، استفاده از ادعیه و اشعار شیعی و تمسک به نام حضرت علی (ع) است که با الهام گرفتن از دو اصل تشیع و ملی‌گرایی با نوشتار فارسی روی شمشیرها به صورت محدود، ولی پیوسته به کار رفته است و نشان می‌دهد شمشیر در دوره‌ی قاجار ابزاری برای نمایش قدرت و پیروی از مذهب بوده و در فضای محدود شمشیر از تمسک‌های دینی و تأکید بر این امر استفاده می‌شده است.

منابع

- قرآن کریم، (۱۳۹۸). ترجمه: مهدی الهی قمشه ای، چاپ بیست و چهار، تهران: انتشارات اسوه.
۱. احسانی، محمدتقی. (۱۳۸۲). هفت هزار سال فلزکاری در ایران، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۲. اکوانی، حمداله. (۱۳۹۸). سیاست معنا در گفتمان شیعه، نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۶، ش ۵۸، ص ۱۳۵-۱۵۴.
۳. آبادیان، حسین. (۱۳۸۹). تحول مفاهیم شیعی در دوره قاجار، شیعه شناسی، سال ۸، ش ۲۹، ص ۱۴۳-۱۹۰.
۴. اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان. (۱۲۹۴). مرآت البلدان ناصری، ج ۱، تهران: چاپ سنگی، بی نا.
۵. افتخاری، اصغر. (۱۳۸۳). قدرت، امنیت و شریعت، درآمدی بر جایگاه امنیت در اندیشه و عمل فقهای شیعه در عصر قاجار، مطالعات راهبردی، سال ۷، ش ۱، (۲۳)، ص ۵۱-۷۰.
۶. اثنی عشری، نفیسه، آشوری، محمدتقی. (۱۳۹۶). بهره گیری فتحعلی شاه از زبان تصویر در قدرت نمایی، نامه هنرهای تجسمی و کاربردی، ش ۲۰، ص ۴۷-۵۸.
۷. بلوم، جان اتان، بلر، شیلا. (۱۳۸۱). هنر و معماری اسلامی ۲، ترجمه: یعقوب آژند، تهران: سمت.
۸. پنجه باشی، الهه. (۱۳۹۸). مطالعه نقش میرزا بابا به عنوان هنرمند نقاش باشی در دوره قاجار، گرافیک نقاشی، ش ۳، ص ۶۸-۸۵.
۹. حجت، سید محسن. (۱۳۸۰). تشیع چیست و شیعه کیست؟ ج ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۰. خرمی، جواد. (۱۳۸۶). شیعه علی ع، ماهنامه مبلغان، ش ۹۵، ص ۱۷.
۱۱. خلیلی، مریم. (۱۳۸۳). تک چهره های فتحعلیشاه با تأکید بر آثار مهرعلی نقاش باشی فتحعلی شاه، مطالعات هنرهای تجسمی، ش ۴۹، ص ۲۱-۴۲.
۱۲. دل زنده، سیامک. (۱۳۹۵). تحولات تصویری هنر ایران بررسی انتقادی، تهران: نظر.
۱۳. دالمانی، رنه. (۱۳۳۵). سفرنامه از خراسان تا بختیاری، ترجمه: محمدعلی فره وشی، تهران: امیرکبیر.
۱۴. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۸). لغت نامه، شماره مسلسل ۱۵۶، حرف ش: جلد ۴، تهران:

دانشگاه تهران.

۱۵. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۴۸). لغت نامه، شماره مسلسل ۱۸۳، حرف د: جلد ۲ / بخش ۲،

تهران: دانشگاه تهران.

۱۶. زنگی، بهنام. (۱۳۹۲). کارکرد و جایگاه جواهر و زیورآلات در نقاشی‌های دوره قاجار،

پژوهش هنر شماره ۳، ص ۴۷-۵۶.

۱۷. سودآور، ابوالعلا. (۱۳۸۰). هنر دربارهای ایران، ترجمه ناهید محمد شمیرانی، تهران:

نشر کارنگ.

۱۸. ساریخانی، مجید. (۱۳۹۲). پژوهشی تحلیلی بر جلوه‌های آیات قرآنی بر آثار فلز کاری ایران

در دوران صفوی و قاجار با استناد به آثار فلزی موزه ملی ایران، مجله پژوهش‌های

باستان‌شناسی ایران، شماره ۵، دوره ۳، ص ۱۵۵-۱۶۸.

۱۹. شمیسا، عظیم، خواجه احمد عطاری، علیرضا، میرجعفری، حسین. (۱۳۹۵). بررسی فرم و

عملکرد ابزارآلات فولادی اصناف دوره قاجار، مجله پژوهش هنر، سال ۶، شماره ۱۱، بهار

و تابستان، ص ۹۹-۱۱۲.

۲۰. شریعت، زهرا. (۱۳۸۶). حضور نمادین حضرت علی (ع) در خط نگاره‌های فلزکاری صفوی

و قاجار؛ مجله هنر اسلامی، شماره ۶، ص ۷۷-۹۲.

۲۱. علی محمدی اردکانی، جواد. (۱۳۹۱). همگامی ادبیات و نقاشی قاجار، تهران: انتشارات

یساولی.

۲۲. عناصری، جابر. (۱۳۸۳). هنر ایرانی و تاثیر تشیع برگونه‌های آن، شیعه‌شناسی، ش ۸،

ص ۸۵-۱۱۴.

۲۳. فلور، ویلم. (۱۳۹۵). نقاشی دیواری در دوره قاجار، ترجمه علیرضا بهارلو، تهران: پیکره.

۲۴. فراست، مریم. (۱۳۸۴). بررسی مضامین خط نگاره‌های شمعدان و قندیل‌های صفوی،

دوفصلنامه هنر اسلامی، سال دوم، شماره ۳، ص ۶۱-۷۶.

۲۵. قاسمی، پرستو، شاطری، میترا. (۱۴۰۰). تجلی باورهای دینی بر کتیبه‌نگاری مذهبی

شمشیرهای دوره صفوی و قاجار، نگره، ش ۶۰، ص ۹۷-۱۲۱.

۲۶. کشمیرشکن، حمید. (۱۳۹۳). کنکاشی در هنر معاصر ایران، تهران: نظر.

۲۷. کوثری، مسعود. (۱۳۹۰). هنر شیعی در ایران، جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، دوره

۳، ش ۱، ص ۷-۳۶.

۲۸. گراهام ای، فولر، رند رحیم فرانک. (۱۳۸۴). هویت شیعه، ترجمه: خدیجه تبریزی، فصلنامه شیعه شناسی، سال اول، ش ۳-۴، ص ۲۱۳-۲۴۷.
 ۲۹. مفخم، محسن. (۱۳۴۷). نشان های رسمی و دولت شاهنشاهی ایران، تهران: ایرانمهر.
 ۳۰. محمدزاده، مهدی، سلاحی، گلناز. (۱۳۹۲). بررسی موضوعی آرایه ها و نقش مایه ها در اشیا فولادی عصر قاجار، جلوه هنر، شماره ۹، ص ۶۳-۷۶.
 ۳۱. ناعمی، زهره. (۱۳۸۸). نمادهای دینی در شعر شیعی (قرن اول تا پنجم هجری)، مطالعه موردی: امام علی (ع) و امام حسین (ع)، مطالعات تاریخ اسلام، س ۱، ش ۳، ص ۱۲۷-۱۴۵.
 ۳۲. وولف، هانس. (۱۳۸۴). صنایع دستی کهن ایران، ترجمه: سیروس ابراهیم زاده، تهران: علمی فرهنگی.
 ۳۳. ویلسون، ج. کریستی. (۱۳۸۱). تاریخ صنایع ایران، ترجمه: عبدالله فریار، تهران: یساولی.
 ۳۴. هالم، هاینس. (۱۴۰۰). تشیع، ترجمه: حسن قنبری، انتشارات: ادیان و مذاهب.
- Eliade, Mircea, (۱۹۸۷), The Encyclopedia of Religion, vol ۱۴, New York, Macmillan Publishing Company.

تارنماها:

<https://www.rct.uk/collection/search#/۴۲/collection/۶۲۸۷۹/sword-shamshir-and-scabbard>

[www.bonhams.com](https://www.bonhams.com/auctions/۱۰۸۱۴/lot/۳۷۵) <https://www.bonhams.com/auctions/۱۰۸۱۴/lot/۳۷۵>

www.bohnams.com